

Ateses les investigacions novel·les que suposa, l'encertat criteri històric que hi és desenrotllat y lo rigorisme científic qui l'informa, lo Jurat lo estimà digne del premi extraordinari de 2,000 ptas. «Estudi d'una dona de relleu històric, dins lo període qui va de Jaume II al Rey Martí». En conseqüència, oberta la plica corresponent, proclamà guanyadora de dit premi la senyoreta Ulla Deibel de Múnic, a la qual li es estada ja tramesa la quantitat metàlica, y li trameterem, per no haver ella pogut ésser present en aquest acte de la promulgació, lo diploma ahont la Real Academia fa constar lo mèrit de la autora y la munificència del pros Rafel Patxot y Jubert a honor de don Rafel Patxot y Ferrer, y sots cura de nostra Corporació.

Barcelona, 28 de janer de 1925. — FRANCESC CARRE-RAS Y CANDI, President de la Reyal Academia de Bones Lletres; FERRAN VALLS Y TABERNER, del Institut d'Estudis Catalans; DANIEL GIRONA Y LLAGOSTERA, en representació de don RAFAEL PATXOT Y JUBERT, fundador dels presents concursos.

EN MARIAN AGUILÓ, FOLKLORISTA

L'Aguiló era prosista, poeta, bibliòfil, exhumador de textos antics, folklorista y paleògraf; però, per damunt de tot, era conexedor de la llengua catalana. Ell sabia totes les formes dialectals del «bell catalanesch», puix, nascut a Palma de Mallorca, exercint la carrera a València y aquí, ahont va passar-se la major part de la vida, y viatjant per tots els indrets ahont s'enrahona la nostra llengua, en posseïa tots els secrets. A la disciplina clàssica de la carrera de lleys, y a sa immensa erudició adquirida ab l'estudi de les obres catalanes escrites desde l'aparició del romanç vulgar fins a l'època actual, s'hi afegia l'estudi pacient de la parla viva, qu'any darrera d'any havia anat fent per les afraus més amagades de les montanyes de la nostra terra y pels reconets més solitaris y incomunicats de l'aspra costa.

En 1844, quan tenia dinou anys, va venir a Barcelona

per estudiar carrera, y, al any següent, ja va entrar com auxiliar d'en Piferrer en la Biblioteca provincial de Sant Joan.

Aquest home extraordinari, d'un bon gust exquisit, una erudició gens comú y una afició decidida a la poesia popular, va determinar l'orientació del Aguiló. En Piferrer ja havia publicat, en 1837, en *El Vapor*, la llegenda, tan vulgarisada en el Montseny, del castell de Montsoriu. Durant dotze anys, del 1835 al 1846, va estar recullint, al estiu, les cançons populars que sentia, anotantse ell mateix la lletra y la música, sent una veritable llàstima que no s'hagi conservat y publicat aqueix aplech cançonístich reunit a Sant Feliu de Codines y falda del Montseny. A més, en la premsa, y en ses varies obres, especialment en els *Recuerdos y bellezas de España*, dona varies vegades prova palesa de ses aficions a la literatura popular, transcrivint cants antichs, imitantne y referint tradicions del temps de la velluria.

L'Aguiló va trobar més bonich tot axò que'ls textos jurídichs, y va dedicarse de ple al recull folklòrich, especialisantse en les cançons y paremies, havent començat ja a ferho per pura curiositat en 1835. Però, per axò, ho recullia tot : rondalles, llegendes, goigs, oracions, tota mena de llibres populars, y axí anava engruxint, de mica en mica, sa biblioteca y son arxiu particular.

La vida bibliotecaria y sos moments d'esbarjo, durant els quals se posava en contacte ab el poble, varen fer d'ell un formidable conexedor de la llengua catalana, en època en que tothom escrivia en castellà y en que, per tant, la nostra parla estava tristament corrompuda.

El treball de coteig y depuració que's va emprendre es digne del major elogi, y ben aviat se va a posar a escriure en sa llengua nadiua, qu'estudiava en tots els aspectes : procés històrich, època de sa magnífica eclosió, formes dialectals y expressió genuina del poble.

Axí es qu'ab paciència benedictina va anar anotant y comentant tots els llibres y opúsculs, formant el *Catálogo de las obras impresas en lengua catalana, desde 1474 hasta el presente* (1860), que li va ser premià en concurs per la Biblioteca Nacional. Aquesta obra monumental, impresa

aquí fins al art. 243, y qu'en Menéndez y Pelayo va voler que's continués, morintse sense haverhi pogut fer el pròlech com desitjava, comprèn 3,016 articles y més de 35,000 referencies de noms propis, paraules rares, etc., y que, ab l'assidua cooperació del fill del mestre, don Angel, aviat veurà la llum.¹

Simultàniament anava aplegant els materials de sa exquisida «Biblioteca Catalana», del qu'hauria sigut monumental Diccionari de la nostra llengua, del Cançoner y del Refraner.²

L'aplech de cançons populars, en època en qu'encara l'opereta y'l «couplet» no ofegaven la musa popular y'l maquinisme no ho havia invadit tot, ha sigut providencial y farà inapreciable servey al «Cançoner popular de Catalunya» instituit per l'eminent patrici don Rafel Patxot y cedit generosament per don Angel.

El treball que li va costar la recerca de sos vint volums de cançons, ell mateix ho conta en el pròlech de son únic

I. Aquest Catàlech farà un gran servey als folkloristes catalans, perquè porta:

I, nota de tots els llibres de caràcter popular, axí d'estudi, com de devoció, com de lectura agradable per passar l'estona; II, d'una munió de fulles solteres referintse a goigs, cançons, romanços de cech, etc.; III, una pila d'oracions apòcrifes, que varen penetrar molt aviat en la conciencia del poble, la major part en forma d'opúsculs; y IV, una pila de material pertanyent a costums, supersticions y llegendes al transcriure textos de sinodals, llibres y altres.

Per fer observar l'importancia que té per les costums, basti senyalar, per exemple, que'l n.º 250 *Sant Bernat*, es el «Translat de una letra per Mon Senyer Sent Bnt tramesa an Ramon de Castell Ambros Cavallér de Lombardia sobre lo regiment de la casa e de la cosa familiar, la qual letra es estada trelladada de latí en romanço, comprenent un tractat d'alta Economía doméstica.

La secció d'oracions, es interessantíssima axís mateix, portant la nota de moltes publicacions en forma de llibrets, alguns dels quals daten d'últims del quinzen segle. De les pertayents a Sant Agustí y Sants Cebrià y Justina n'hi ha nombroses referencies, ab acotacions del autor que donen molta llum, a proposit de les oracions apòcrifes, supersticioses y d'encisos, incloses en els Index expurgatoris, que, juntament ab altres no suspectes, han vingut perpetuantse a Catalunya desde les últimes centurjes de l'Edat mitja.

2. El Refraner català conté unes mil cent carpetetes (perque encara varies paremies s'han de classificar), en cada una de les quals n'hi ha una serie pertanyents a la mateixa especie, anotades de viva veu, o tretes de les obres més notables de la literatura catalana.

Com se comprèn, unes contenen sols un parell de variants, y n'hi ha alguna que passa d'una cinquantena. Comptant, donchs, totes les variants notables, formarà un aplech paremiològich en nombre d'unos cinch mil, per indicar una xifra rodona.

volum publicat : *Romancer popular de la terra catalana* y «Cançons feudals cavalleresques» com a subtítul : «...l'aplega dels cants tradicionals, es una de les feynes més fexugues y de mal fer. Tot lo que aquesta poesia té d'agosarada y franca, sembla que les minyones, axí vilajanes com cam-
paroles, qui son les qui especialment la guardan, ho tingan de desconfiades y de vergonyoses per dirla al foraster qui de sopte se presenta ab desitg de transcriurela. May arriban á creure que persona de distint estament pugaf fer cabal d'exes cançons passades de moda com lo ret y la filosa; y quan se'n persuadexen no saben explicarsho sinó per un ram de bogeria.

Lo temps que's pert en cada poble en que un atura á pararhi los filats que's fan mester per exa caça singular, acaba per ferse incomportable, atès lo migrat profit que les més de les voltes se'n sol traure. Per acursarne tan amohinós preparatiu, sempre á recomençar, puix que'n lloch es possible arribar y moldre, triava los llogarets arreconats de les comarques més enderrerides, ahont la poesia popular, amiga dels pobres, hi conserva ecos llunyans de les veus de la Edat mitjana. Sovint les afraus més rònegues me donaven les millors cullites; y quan no, un que altre exemplar sencer e incorrupte d'exa poètica flora, m'arcida, esfullada y quasi perduda en la terra baxa y á punt de perdres fins en l'alta montanya. Si la fosca m'hi atrapava ab unes quantes cançons de les desitjades ja en cartera, me aconortava ben aviat de no trobarhi llit ni pal·liça ahont jaure (com prou vegades m'esdevingué), y estesa la manta demunt la terra broxa, lo sach de nit per coxí, m'adormia somiant aquell cant ideal que may de la vida arriba a copiarse.

Y no es que'l mestre exagerés, ab lo que conta tan galanament, puix no parla per res d'alguns incidents enutjosos, y fins, com a Queralps, qu'una vegada va córrerhi força perill, havent de fugir corrents y arrupit per aquells carrers tortuosos, empaytat a cops de pedra per gent incivil y ignorant que's figuraven qu'era un inspector de contribucions disfreçat de folklorista.

Les esmentades cançons cavalleresques són un model de bell dir y una forma de retornarles al poble, polides de

les asprors que'l constant ús va ferhi sortir. No són tal com les va anotar, al peu de la lletra, sinó tal com un tradicionista expert y un poeta inspirat a la vegada, guiat per un seny superior, pot considerarles. De cada cançó va reunirne nombroses variants, y, dividintles en series, va anar estudiant en cada una 'l llenguatge y la modalitat propia, treyentne les corrupcions, les falses interpretacions y les vulgaritats irritants en que sovint incorre la gent analfabeta. Els sentits truncats d'una cançó mal recordada, els trobava en altres versions anàlogues; les ingerencies estranyes, visibles a bell ull, les treya; les paraules mal-meses les substituía per les originaries, y axí, provant, cotejant, llimant y brunyint, va sortir el volum qu'es una joia literaria, diventse sa sobtada publicació a una entramaliadura d'en Mafí y Flaquer, desde les columnes del Brusi.*

* «*Romancer popular de la terra catalana*, recullit y ordenat per en M. Aguiló y Fuster, Bibliotecari de la Universitat de Barcelona, etc. Cançons feudals cavalleresques.» (Barcelona; A. Verdaguer, 1893.)

	Variants
1. Don Joan y Don Ramon o les 29 llançades.....	4
2. La viuda o la sortida a missa.....	2
3. Don Blasco o lo patge traydor.....	2
4. La filla del rey de França y lo richom aragonès.....	2
5. Les dues Diances o lo fals testimoni.....	3
6. La cançó dels presoners o «La vida mia, la vida amor».....	3
7. La pelgrina o los dos aymadors nats a un matex dia.....	0
8. Lo presoner y los tres aucellets.....	0
9. Blancafort o la tornada del marit.....	3
10. Punició de l'adultra o lo retorn soptat.....	2
11. La infantina de França.....	0
12. Lo comte escarcenat o lo cavall de la reyna.....	2
13. Les noces desfetes o la comtesa pelegrina.....	0
14. A les hortes del rey moro o l'infanta y Don Gauvany.....	0
15. Dòna Elisabeth o la gelosia d'una reyna.....	0
16. La donzella robada y la mort del robador.....	5
17. Lo testament de n'Amelis o l'infanta enmetzinada.....	5
18. La venjança innoble o lo despit d'una metzinera.....	2
19. Los dos germans o Rosa-Florida la gentil cativa.....	3
20. Lo comte pelegrí o lo rescat de sa muller.....	2
21. Don Gayferos al rescatar n'Elisenda.....	0
22. Donzella qui va a la guerra.....	3
23. La mala nova o la mort del cavaller.....	3
24. La druda o la mort de la mala muller.....	4
25. Gerinel-lo o l'infanta y 'l patge del rey.....	0
26. Los tres estudiants y les tres nines traydores.....	2
27. La gentil porquerola y sa mala sogra.....	3
28. Metzinera descarada.....	0
29. La princesa Rosaflorida y Montessinos.....	0

L'excels poeta Mossèn Cinto deya, del *Romancerillo catalán* d'en Milà y Fontanals, qu'aquest havia portat a la taula del públich una escarola tal com l'havia arrencada, ab unes fulles mústigues, altres mortes, plena de terra y ab cargolins y tot; mentres que l'Aguiló l'havia netejada, tretta la terra y ben rentada, la presentava que feya goig de veure y 'l còr se n'hi anava.

Com se veu, donchs, el folklorisme del Aguiló no's concretava a anotar y colleccionar lo que sentia, sinó que, penetrant en l'ànima popular, n'extreya 'l fons de bellesa que genuinament tenia, per l'expressió gràfica y justa dels

Variants

30. La filla del marxant.....	2
31. Lo comte Claros de Montalvà y l'infanta Claranina	
32. Lo deslliurament de l'infanta qu'estava encarcerada.....	o
33. La desposada ab un mort qui 'l guarda set anys.....	o

Conté, a més, l'obra vint y vuyt planes de dedicatòria a la Reyna Regent d'Espanya Dña Maria Cristina, y pròlech, que són un veritable model de prosa catalana. De la plana 336 a la 376 hi ha una serie de notes a les cançons referides, molt interessants totes elles.

Al tractar de les cançons populars que l'Aguiló havia publicades, s'ha de fer referencia axí mateix a una obra molt curiosa titulada : «*Cançoner de les obretes en nostra lengua materna mes divulgades* durant los segles XIV, XV e XVI recullit e ordenat per Marian Aguiló y Fuster». (Barcelona, A. Verdaguer, S. d. Ab pròlech del Aguiló y advertiment del seu fill al completar l'obra, en 1900. Imprès ab caràcters, orles, caplletres y gravats gòtics que va fer fer expressament. Obra curiosíssima que conté disset cobles religioses (goigs molt antichs, nadales, el cant de la Sibila, els set dolors de la Mare de Déu, etc.); sis cobles històriques (la presa de Sant Quintí, la mort dels bandolers Antoni Roca y Sebastià Cortes, naufragi de tres naus catalanes de conserva, etc.) y tretze cobles morals, satíriques y de costums (ab varies cançons humorístiques, els llibres populars del *Venturós Pelegri*, *Llibre de bons amonestaments*, de fra Anselm Turmeda, etc.), la major part de les quals haurien sigut impreses en fulles solteres que són introbables.

L'autor explica que, tot fent el replech de les cançons populars de veritable poesia, va haver de fixarse en unes altres que hi conviuen, com en el camp la cogula entre 'l forment, constituint la poesia vulgar, però que per axò valia la pena de publicar. Y diu : «Esta poesia, generalment menyspreada y desconeguda que anomenam *vulgar*, és la que forma les planes d'est cançoner. Té fesomia propia en lo fondo y en la forma; generalment anònima com la popular, és feta per encàrrech y miserablement retribuïda. Un editor, que moltes vegades no sab de llegir, dona 'l tema de la composició que desitja a algú que, sens fer professió de les lletres, se creu capaç d'exir airós de l'empresa. Feta estampar y corregir molt com se vulla y ab sos gravats o histories (com deyen abans) corresponents, els romancistes y cegos cuiden d'escamparla per tot arreu. Los primers duhen ses parades per les fires y mercats de les vil·les y aprofiten les parcs que poden per les places y cantonades de les ciutats. Alguns ne diuen *literatura de canya y cordeta*, por la manera ab que surt a la venda pública, distinta de la manera ordinaria.»

mots, al mateix temps que per les concepcions poètiques ab que'l poble interpretava 'ls acontexements històrichs.

Les llegendes* l'atreyen d'una manera especial, per la forma planera d'exposició, per l'ingenuïtat ab qu'estàven concebudes y per les infiltracions dels variats elements ètnichs que contenien, qu'eren altres tantes supervivencies de les varies civilisacions estratificades en les terres catalanes.

Mallorca, l'illa que l'havía vist néixer, sadollada d'aticisme, a la que tant estimava y que's va passar la vida anyorantla, tenia per ell atractius incomparables. La puresa del cel, la blavor del mar, els admetllerars florits, les

* Entre les obres exhumades referents a llegendes populars, mereix citar-se en primer lloch, el «*Recull de Eximplis e miracles, gestes e faules e altres llegendes*» ordenades per A-B-C tretes de un manuscrit en pergami del començament del segle xv, ara per primera volta estampades baix la direcció d'En Marian Aguiló y Fuster. Dos volums. (Barcelona; Alvar Verdaguer; 1881.)

Conté set cents dotze exemples numerats, y, com aditament, dos exemples més, les sis virtuts del aygua beneyta, les disset rahons per les quals no's pot menjar carn en divendres, els vuyt mèrits y guardons que's tenen el dia que's veu el còs de Jesucrist, la vida y disset miracles de Sant Julià y un tractat de l'ànima.

En 1904 D. Angel Aguiló va afegirhi 'l pròlech y la llista d'autors y obres citats en els exemples y miracles.

Es un exemplari copiós contenint paràboles orientals, narracions milesianes, exemplaritats clàssiques y miracles cristians, tretes de les obres més vulgarisades en les edats antiga y mitja, principalment de : Cesari d'Heisterbach, *Dialogus miraculorum*. = Sant Jeroni, *Vitae patrum*.

Jaume de Vitry, *Exemples*; extrets dels quatre volums de sermons que va dexar.

Humbert de Romans, *De dono timoris*. *Historia lombèrdica*.

Helinand, *Flores Helinandi*.

Joan de Sant Sabas, *Historia de Barlaam y Josafat*, adaptació cristiana de la vida de Budha, segons el «*Lalita Vistara*».

Moseh Sefardi, mes tart Pere Alfons, *Disciplina clericalis*.

Jaume de Voraggio, *Legenda aurea*.

Valeri Máxim, *Fets y paraules memorables*.

Són molt interessants, també, el «*Compendi historial de la Biblia*» que, ab lo títol de «*Genesi de Scriptura*», trelladà del provençal a la llengua catalana Mossèn Guillèm Serra en l'any m.ccccli, y ara ha fet estampar en Miquel Victorià Amer, y la *Vida de Sant Anthiogo metge y martir*.

La primera, acullida per l'Aguiló, en sa «*Biblioteca catalana*», porta varies tradicions tretes dels Evangelis apòcrifs, com la mort d'Adam, l'història dels trenta diners de Judes Iscariot, el llevallament de Jesucrist al infern y altres, que, malgrat de les prohibicions y amonaces eclesiàstiques, s'havien popularisat extraordinàriament desde 'ls primers segles del Cristianisme.

L'altra forma part de la «*Biblioteca catalana popular*», y es la reproducció d'un llibret fet a l'illa de Sardenya en el segle xv, reproduït en el següent a Càller en forma popular. Els nostres *Flos Sanctorum* no 'l porten.

colossals còves plenes de misteri... tot li recordava melangiosament sa dolça infantesa, y esperonat per les belles tradicions, somiava escenes cavalleresques, idilis d'amor y balades romàntiques.

A últims del 1847, sobtadament, va tenir l'inspiració d'escriure una epopeya balear, ben original, que, sent meytat poema meytat historia, reunís les principals tradicions pertanyents a les illes, desde que varen ser poblades fins a l'actualitat. Havia de campejarhi la fantasía més exuberant, lligantla ab el color d'època y constituintne la trama, les tradicions que corrien en boca del poble. Les fites d'aquesta obra interessantíssima havien de ser segons la primera idea tinguda : els celtas y druides, Anníbal, Jaume I ab la famosa Reconquesta, Lhull, Ferrer, Colom, Catalina Tomàs, Barceló y 'l cardenal Montenegro, alternant ab les descripcions llegendaries dels «clapers dels gegants», les còves d'Artà y l'alta significació històrica de les nostres cròniques. En notes posteriors se veu que s'hi havia d'afegir, els reys moros, ab lo que's contava de llur famós palau de l'Almudayna, y la desgraciada dinastia de Mallorca, que havien d'ocuparhi un lloch principalíssim, dextant apart certs episodis de marcat sabor local, com l'estada a Mallorca d'Ausíes March, els frares de Sant Domingo y 'ls autos de fe.

D'entre les moltíssimes notes y retallets de paper, alguns dels quals tenen sols uns quants centímetres, que l'amabilitat de don Angel Aguiló, fill del ilustre Patriarca de les lletres catalanes, ha posat a la meua disposició, pot deduirse que, durant una vintena d'anys, va estar pensant en el poema, modificantlo sovint radicalment, tant en l'essència, com en la forma material, com en els elements que havien d'entrarhi.

En un bell començ l'autor escrivia encara en castellà com solia fer tothom, y dubtava, per lo mateix, quina llengua adoptaria, decantantse cap a la catalana, per varies rahons : per ser la propia, per fugir de les frases de moda y d'escola qu'inondaven el castellà, perque no trobaria tants censors, y per poder salvar del oblit una pila de paraules genuinament nostres, a la vegada que força expressives quan no intraduhibles.

Volia cantar la Mallorca de ses anyorances, per la quals sentia veritable adoració. Son desig era de ferla conèixer en ses innumbrables belleses y riquesa natural, al ensempls qu'en son passat gloriós y patrimoni poètic qu'arrèu 's translluhia.

La següent llegenda de les còves d'Artà, qu'ell va recullir, sembla serne 'l germen : Un rey se'n va a caçar, y després d'haver caminat molt ab son seguici s'extravia al cayent de la tarda, sòl y assedegat de mort en mig d'una selva espessa.

D'entre una roca coberta per l'herba, veu brollar una font a la que s'hi aboca de seguit, y un cop apagada la set, al anar a separarse, se troba qu'una mà 'l té agafat ben fort pels cabells, impeditli anarse'n.

Era la mà d'una fada que a dins de l'immensa còva, tapada ab aquella roca, vivia juntament ab sa filla hermosa y compassiva, per la que volia un real espòs. Però no pas un rey vulgar, sinó un home de gran perspicacia, empresa y faedor d'impossibles si convenia.

Per provar si 'l rey agafat podia convenirli, el fa desarmar per uns braços de ferro invisibles, anunciantli que si al endemà no li porta una ampolla de vi d'un cep sech que li dona, perderà la vida. El pobre està aclaparat y entristit; però la filla de la fada l'observa y recull les expressions d'amor concentrat que s'escapen del rey. Veyent que se li apropa l'hora de morir, sense tenir una excusa per donar a la fada, se li acosta, l'anima, y com està iniciada en la manera d'obrar prodigis de sa mare, sembra 'l cep, que instantàniament floreix, surten els rahims, fa 'l vi, omplintne una ampolla que l'hi fa tastar, despertantli al rey un gran amor.

La fada mare recull l'ampolla ab certa sospita, y allavores li encarrega una coca, d'uns quants grans de blat que li dona, succehint poch més o menys lo que en el primer cas. Ve la tercera prova (que l'Aguiló no anota) y axi mateix ne surt victoriós ab l'ajuda de la noya.

Crexen l'amor y la confiança mútues, iniciantlo la filla en els secrets de la còva, en la qual hi estan petrificats un rey de cada dominació dels qu'han viscut en l'illa, juntament ab moltes altres persones de diferents races.

La filla, quan sa mare dorm, va a despertar una per una, cada ombra, qual llenguatge comprèn, traduintne la narració al seu enamorat, qu'ab interès crexent va escoltantho.

L'amor va encadenantlos més y més, y 'l jove rey persuadeix a la noya de fugir, per viure una vida millor, compartir ab ella la corona, veyent la llum del sol y la blavor del cel puríssim.

Un cop convençuda, van a buscar en el centre de la còva la força del encantament, qu'es el meravellós grifó, al que sorprenen y maten, succehintse un espantós terratrèmol, obrintse la còva, de la que se'n surten les ombres ab una fressa infernal, y 'ls dos enamorats que cuyten a fugir, perseguits, emperò, per la fada mare, afamada de venjança.

No obstant, la filla està en possessió de tots els secrets, qu'utilisa, oposantse victoriosament a cada fetilleria de la mare per capturar a la parella.

Cada vegada qu'ella està a punt d'agafarlos, se transformen de manera qu'es impossible reconèxels : de primer, ella en un pi y ell en un llenyatayre; després, en un molí y en un moliner, respectivament, y, finalment, en altra forma que l'Aguiló no cita.

La mare, veyent que per la persecució no hi pot res, acudeix, per últim, a un medi extrém, fent que'l rey ho oblidi tot, quan rebi l'abraçada carinyosa axí que retorni al sí de la familia.

Després d'un llarch viatge de fatiga, arriben aprop de la ciutat, ab la noya defallida, duent el vestit tot brut y esparracat, per haverlo cambiat ab una pobra, a fi de despistar als que puguessin perseguirlos.

El rey per no presentarla en tan deplorable estat, la dexe en un tarongerar aprop d'una font, ahont ha d'anarla a buscar ben aviat, portantli 'ls vestits que li corresponen y una carroça; encarregantli ella, d'una manera especial, que no's dexi abraçar per ningú, y axí l'hi fa prometre.

Arriba al seu palau, rebutjant ab l'espasa desenveynada, als que volen abraçarlo, fins a la propia mare, a la qu'explica la causa, però, a mig contarho, un goç fidel qu'acompanyava al príncep sempre qu'anava a caçar, li

salta per l'esquena, l'abraça y el llepa, ab lo que ell se queda sobtadament sense memoria per tot lo que's refereix a sa enamorada.

La reyna, ab lo poch qu'ha sentit, no pot ferse càrrech de lo qu'ha passat y està desitjosa de conèixer a sa nora. Aquesta, mentrestant, havent transcorregut ja un dia sense veure al príncep, comprèn lo qu'ha succehit y plora amargament sa desgracia.

Determina anarse'n a ciutat com la més infeliç cap-tayre, acullintse al miserable hostatge que li ofereix una pobra dòna que viu d'almoynes.

Ha passat un any, y tractant de distreure al rey, a la vegada que de casarlo, repartexen vedelles entre les noyes solteres, perque les enfloquin bé, y la que més bé sàpiga adornarla, serà la que's casarà ab ell.

Tot axò havia passat desapercebut a la pobra noya, y al saberho la vella, se'n va al palau a reclamar una vedella. Totes estan ja repartides y només en queda una de ben esguerrada y coxa, que, no obstant, s'emporta y la presenta a la noya. Aquesta, ab tota cura, li encanya les potes, la neteja bé, l'arregla y la guarneix ab veritable art.

Totes havien presentat ja l'animaló guarnit y 'l rey havia d'anar a triar entre les dues o tres més boniques, dientli que només en faltava una, però com era esguerrada no podia agradarli. Ell, per axò, s'espera, y al trobarse ab la vedella tan esplèndidament enflocada, determina casarse ab la noya, sense reconèxela al vèurela; però un cop casats, al ferse 'l primer petó, totduna recobra la memòria y 's troba ab sa bella enamorada, vivint sempre més feliços.

Aquesta llegenda, qu'es propiament una rondalla localisada, ab adició d'altres elements legendístichs, havia de constituir l'escenari dins del qual s'hi anirien descapdellant els successos que marcaven les etapes històriques de la «illa daurada». En efecte : segons contaven, les còves esmentades s'engolien una persona de cada generació, que quedava petrificada y confosa entre les innombrables estalactites, però que, mercès a un sortilegi, podien desencantarse. Obrat el prodigi, hi ha un gran terrabastall, exint els personatges de les concrecions calcaries y agrupantse

per dominacions. Els cristians y alarbs se miren ab odi, y hi ha un moment d'alarma. Cadascú conta sa historia o la de son segle, però, a conseqüència d'usar malament el sortilegi, tots queden convertits altre cop en estalactites.

Aquí, com se comprèn, l'autor era ahont havia de desplegar més traça, per no presentar una desfilada interminable de personatges y fer que llurs narracions fossin ben interessants, sintetisant les èpoques respectives. Malhauradament sols he trobat una petita indicació respecte a la ombra d'Anníbal, que, segons la tradició, es balear. Sense conèxersel, crida l'atenció per sa naturalesa sublim y comença a contar sa vida, sense anomenarse may, pels fets d'armes, atribuint sempre les victories als soldats, a tots els quals anomena per un nom carinyós. Mira tots els perills y les matexes victories ab una gran serenor, y després d'haver referit un incident portentós pel valor desplegat, l'oyent li pregunta si havia lluytat al costat d'Anníbal, y aquest li respon ab molta naturalitat ser ell mateix, tot extranyat de que'l món el recordés encara.

Aquest va ser en resum el primer gèrmen del poema, en el que, pensanthi sovint, devia trobar massa senzill y, al efecte, vacilava entre atribuirli 'ls ropatges magestuosos de la poesia èpica o donarli 'ls humils vestits casolans de la prosa rondallesca.

La primera idea, no obstant, va ser la que va prevalèixer, y a través de les innombrables notes que sovint se contradiuen, tracto de refer l'argument y detalls interessants de certes escenes del poema, començant per una noticia preliminar al objecte de ferlo més comprensible.

Al conquistar els moros l'illa de Mallorca varen distribuïr-sela, tenint molt poca equitat, àdhuch a dins de la familia real; lo que va portar fortes rancunies y lluytes sordes en el sí de la matexa, donant per resultat la formació d'una branca rival.

El protagonista, en Bennasar, infant de cinch anys quan la conquesta del rey en Jaume I, es salvat de la soldadesca per la seva dida, que va lluytar heroycament. Son pare acabava de morir com un valent, en la defensa de l'Almudayna, y sa mare, cristiana, havia expirat al cap

de poch d'haverlo infantat, encarregantlo especialment al amor de la dida.

Aquesta, dòna fanàtica, que creya a cegues en la profecia de que l'infantó seria ab el temps rey de Mallorca, se l'emportà a un extrém de l'illa, vivint tots dos en un sepulcre monumental, voltat y tapat per xiprers seculars altíssims, bardices emmaranyades y figuerals de moro, que'n feyen l'entrada inaccessible y que tenia una sortida secreta que donava al mar per una cabanota misèrrima, lloch ahont rebia auxili dels moros menorquins y d'altres bandes.

La dida li recordava sempre 'ls mals tractes y la mort que donaren els cristians al xech de l'illa, que tanta fama tenia, parlantli ab vivesa de la voracitat dels nobles al apoderarse de la ciutat y del extrém de pobresa a que varen obligar a viure als vençuts, haventse de refugiar en còves.

No va passar gayre temps, que'l nen encuriolit, haventse apartat de sa estada habitual en ocasió de trobarse fora la dida y sentir tochs de corns de caça, va ser sorprès per Ramon Llull anant a caçar, qui 'l va portar al rey, sent enviat al palau de l'Almudayna y encarregada sa educació al rector o capellà major de l'esglesia del palau.

Al cap de poch anys, quan estava ja iniciat en el Cristianisme y tenia 'ls ulls oberts a la rahó, el seu protector va morir-se y allavores Ramon Llull l'encarrega a un bon amich seu, el marit de la «dama de Santa Eularia», que se l'afilla.

Bennasar, agraphit al efecte que li dispensa'l matrimoni, els hi correspon ab tot el cor, y sempre que'n parla ab Ramon Llull ho fa en termes entusiastes. Tant alaba a la dama de Santa Eularia, descrivintla ab notable grandesa d'ànima y perfecció física, que Llull va sugestionantse, y portat per son afany d'aventures amoroses, se'n enamora perdudament, fins que'l desengany que'n reb l'obliga a canviar de vida, convertintse.

Mentrestant, Bennasar, que ja era un jove fet, s'havia enamorat d'Esclarmonda, la filla dels seus protectors. Havent transcorregut una pila d'anys y ja oblidat de la dida, tot plegat un dia'n reb la visita, puix l'havia anat a buscar a Menorca y al Africa, y sent per ell un amor de-

cidit. Bennasar l'hi agraheix, s'escolta molt encuriolit tot lo que li conta, però li repugna 'l fanatisme d'aquella dòna, el qual rebutja per sa educació cristiana.

Fetes aquestes indicacions podrà, compèndres bé la trama del poema, dividit en tres parts: «L'Almudayna», destinada a fer conèixer les grandeses del palau, la reconquesta de l'illa y 'l'establiment dels catalans; «Les coves» ab la descripció detallada de ses meravelles naturals y tota l'història de la dinastia aràbiga, ab el conjunt de les fantàsies llegendes orientals, que per sa mediació varen ser escampades a Mallorca; y «Miramar», el paysatge d'incomparables bel·leses, ab l'augusta figura del il·luminat Ramon Llull, qui, penedit de sa joventut borrascosa, se consagra a Déu y explica al protagonista sa filosofia, determinantlo a practicar sols l'amor diví, el suprèem dels amors y abraçar la vida d'ascetisme.

Corre la veu de que cap al indret ahont viuen la dida ab l'infantó s'ha vist una fera, y circulen, al efecte, moltes versions esglaïadores: uns contenen que's tracta d'un singlè, altres parlen d'animals fantàstichs que treuen foc pels ulls y cada hu hi diu la seva.

El rey en parla ab en Llull, y 'ls palacians prenen part en la conversa. En Llull no acaba de donar crèdit a les opinions encontrades que's manifesten, puix si realment se tractés d'una fera se l'hauria vista en diferents llocs, y com l'única cosa en que coincideix tothom es en el lloch d'aparició, opina que valdria la pena d'anarho a veure per si's tractés de quelcom que fos convenient aclarir.

Aquesta conversa tinguda al palau de Valldemossa, es l'obertura del poema. S'acorda organitzar la caçada cap a la banda que més tart fou Miramar, sense cap mena d'ostentació per no augmentar l'esglaï de la gent poruga. Les narracions ingenues dels pagesos interrogats acaben d'omplir el primer cant, en el qual s'hi havien de donar a conèixer varies tradicions aràbigues.

El segon cant es la caçada de la cort, qu'hauria constituït una nota de color brillant, servint per descriure 'ls personatges que hi prenen part.

En Llull se'n havia de cansar aviat, esmunyintse de la cacera, lo qual els còrtesans aprofitaven per veure d'in-

disposarlo ab el rey. Mes ell, perdona al trobador la falta del palacià, dient que: «Els trobadors no han obs de perdre tant de temps per baxar un pensament del cel, com nosaltres per caçar un tudó; qu'aprofitava de la soletat per comparèxer ab millor caça, ab noves rimes; qu'era massa enamorat per veure ni la sanch que fa l'astor y que li plavia més pendre les aus del tallador del coch o del trinxant que no pas de les urpes dels falcons.»

Al separarse en Llull dels altres se'n havia anat atret per la bellesa feréstega del paysatge y 'l nen qu'havia sentit els corns de caça y 'ls ministrils, havia sortit del sepulcre per una exida o respirall. En Llull al vèurel de tanta boniquesa realçada per l'aljuba de satí blau doble tota brodada de perles grosses orientals, duent a la mà un punyal d'or cisellat y al cap del pom una pedra preciosa d'infinít valor, l'agafa y 'l subjecta sense ferli mal, perque no li fugi. L'infant domina la por, y al veure que no pot escapar-se tracta de ferir al que'l reté ab mà ferma, ab lo que s'endevina sa sanch heroyca.

En Llull s'enmena sa rica presa y compareix a la presència dels companys, presentant al infantó y dient: «— He caçat més que vosaltres; vinch ab un miracle que m'heu d'ajudar a entendre. He caçat aquesta *àguila real*, que, si no per la llengua serrahinesca, diria qu'es un àngel de veres.» Tothom el contempla embadalit, y algú observa que «sembla talment un ressucitat d'aquestos sepulcres».

El nen es esblanquehit com una monja. Se veu que'l sol no l'ha tocat. El trutximan, a instancies dels cortesans, li fa moltíssimes preguntes, qu'ell contesta infantilment y, algun cop, de manera misteriosa.

Quan anaven a caçar un dels cavallers havia dit al rey perque no manava enderrocar les tombes dels serrahins y ab els òssos afemarne les terres. En Llull s'havia indignat d'aquestes paraules, y li havia contestat: «— Dexau en pau 'ls morts; aquests clapers, són tombes de gegants. Déu sap els mils anys que tenen y totes les generacions els han respectat. Esvahíreu els alberchs abandonats y vos ne portareu el botí; dexau 'ls morts en pau dins el misteri de l'eternitat!»

El cavaller, ferit en l'amor propi per lo que li ha dit

en Llull, l'acusa de mal cristià y es el primer que fa notar l'ausència de la càcera. Per axò quan l'últim apareix ab l'infant, y un dels cavallers observa que sembla un ressuscitat d'aquestos sepulcres, l'envejós y cobdiciós cortesà manifesta que'l senescal Llull deu saberne quelcom dels sepulcres que tant defensa y, per lo que respecta al nen, els aucells de mala casta s'han de matar, com més petits millor.

Allavores en Llull demana salconduyt pel seu «àngel», de qui vol ser protector, puix la cavalleria ampara els orfens. El rey li fa una carícia, y li diu : « — Vindràs ab mi a l'Almudayna. » L'infant, al sentir aquest nom, l'únich qu'entén, somriu.

En Llull encarrega als frares predicadors l'educació religiosa del protagonista. El frare que se'n cuyda, més que tot tem la concupiscència de raça per a quan el noy s'errahí senti les passions, y li parla mal de la dòna com esca de pecat, contantli totes les mitologies y casos cèlebres en l'història en qu'aquella fa'l paper de temptadora, començant per Eva y barrejant les històries sagrades ab les profanes, tot encaminat a que'l noy Bennasar endevini la fada de les còves y la temi més.

L'infant triga a franquejar-se ab els que'l volten, y una dòna que'l tracta ab molt afecte li comença a arrencar els secrets de sa residència, interveninthi en Llull, qui ho reconstrueix y endevina tot, unint els caps deslligats que l'infant dona, especialment mercès a un talisman qu'un dia ensenya mentres dorm y que li treuen. Es una bossa penjada al coll, que conté unes pedres precioses d'immens valor, arrencada cada una d'elles de la vestimenta d'un rey difunt, juntament ab altres tantes monedes d'or encunyades pels reys moros mallorquins. Cada pedra representa la virtut característica del monarca respectiu. Per aquest medi la dida havia obtingut que'l nen aprengués la dinastia del rey de Mallorca, desde'l primer conqueridor alarb, y ho sap de memòria, com aquell que conta una rondalla.

En Llull, un cop sabut axò, se'n va al sepulcre, penetranthi per la cabana pobríssima que dona aprop del mar, el registra y refà tota l'història, procurant, a més, qu'un

home de la seva confiança, valentse d'un pastor d'origen alarb, digui a la dida que'ls moros se'n varen dur secretament al infant.

Instruït ja aquest, l'encarrega al marit de la dama de Santa Eulària, perquè no li falti l'escalf de família y'l noy, agraït, parla sempre d'ella a en Llull, en termes de gran elogi, fent qu'ell senti per la dama un amor intensíssim, el mateix que l'història conta que va operar sa conversió, de manera ben dramàtica.

La dama, de gran dignitat, sofreix molt per lo de que'l seu nom hagi corregut tant de boca en boca, y, a fi d'evitarho en lo futur, vol allunyar a Bennasar.

Aquest, per sa part, manté una lluita titànica ab sa consciència, puix la filla de sos protectors, Esclarmonda, s'ha enamorat d'ell, ignorant que Bennasar se l'estimava ab deliri, però que dissimulava tan bé, que ningú, ni ella mateixa ho havia conegut, fins que, per una indiscreció, s'entera dels seus escrits reservats, y allavors veu lo molt que sofreix per ella. Axò l'impulsa a donarli peu a qu'ell se li declari, y Bennasar, mossegantse'l llavi inferior, se queda esmaperdut, tornantse groch, sentint dolorosament els batechs del cor com si fossin campanades, y, tremolant com la fulla al arbre en dies de tempesta, clava'ls ulls al cel ab ademan d'implorar valor a Déu, dextant sola a Esclarmonda, ab la primera excusa que se li ocorre. Axò havia fet qu'ell se'n volgués anar de casa dels seus protectors, considerant la situació insostenible, però le n'hi havien fet desistir.

Esclarmonda se sentia cada dia més enamorada, y un dia qu'estaven tots dos sols junt a la llar del foch, donantse les mans, com la corda d'una cítara que's trenca sobtadament per sí sola, li revela'l frenesí amorós que té per ell y cau com desmayada en sos braços.

Ell l'aguantava corprès d'emoció, sostenint una brega ab si mateix qu'era realment heroyca, y, tenintli una mà agafada suaument ab la seva, l'anava estrenyent més fort sense adonarsen, fins a apretarli histèricament. Sabia ben bé'l projecte de la família que la volien casar ab un, qual partit consideraven molt ventatjós y aquesta idea'l torturava, encenentli'l foch de la passió, que l'arborava per

dins, impeditntli, sa caballerositat y agraphiment, contrarrestar el propòsit dels pares y fins el del mateix que volia casarshi, molt amich seu, per completar la dissort, haventli confiat sos plans per l'esdevenidor y pintantli ab colors vius l'amor que per ella sentia.

La situació era insostenible, y 'l silenci punyent havia d'acabar. Les explicacions curtes, quexes sortides del fons de l'ànima, prechs ab llàgrimes als ulls, malediccions a la propia sort, tot va anar sortint atropelladament, y, al convèncers Esclarmonda de qu'ell no s'hi casaria, sinó ab el consentiment dels pares, que la volien per l'altre, se'n va sobtadament y s'encén els vestits de cotó, plantantse a córrer per morir cremada en un instant. Bennasar, quan la veu cremant, les cames se li seguen, el crit se li ofega a la gola, sent inútil l'auxili que li dona tractant d'apagarli 'l foch, ab imminent perill de sa propia vida. Al contemplarla morta, sent que se li esquinsa la carn viva del seu cor; totes les ilusions se li han desvanescut en un moment, puix la força misteriosa que l'animava era 'l gran amor que tenia a Esclarmonda, esperant declararseli y ser correspost, quan li haguessin tornat l'herencia, o quan menys li haguessin senyalat una part dels béns que li pertocaven. Però, poch abans del tètich succès, en Llull havia proposat al rey l'esmentada restitució del patrimoni, a qual efecte en Jaume I havia convocat consell y s'hi havia discutit amplament l'assumpte, acabant per votarse en contra de l'idea d'engrandiment d'una raça àrabe que tots en parlen despectivament. En Bennasar s'ho escoltava amagat, y, al sentir la decisió, troba que sols els morts són sos compatricis, puix ell, qu'es de raça mallorquina antiga, portant gran estimació a Mallorca, al vèures menyspreuat pels conquistadors, els considera com una raça advenedixa y mercenaria, qu'ha abandonat sa patria ab l'esperança del butí, y qu'axí mateix se n'anirà de l'illa quan se parli d'una altra conquesta més favorable.

Veyent ses ilusions ensorrades per sempre més en un instant y sa vida ja sense objectiu, aclaparat del tot per la immensa desgracia que plana damunt seu, fuig a cavall desesperadament, anantsen cap a la tomba dels seus passats, ahont havia viscut ab la dida. Té ansia de trobarse sòl

ab els seus, de sentir a la segona mare que tant l'estima, que n'hi parli ab sa exaltada fantasia, si es que la pot trobar, y axí en correguda desenfrenada, atravessa camps y boscos, ab sofriments horribles.

Els cans, al sentir la fressa del cavall, ixen a encalsarlo, y entre 'ls lladruchs d'aquells y 'ls esperons del cavaller que, tot esglayat, li va apretant, la pobra bestia fa un esforç suprèm y corre desbocat. Bennasar, sent tot un infern en son pit, armonisant horriblement ab els lladruchs feréstechs y 'l repicar sinistre de les ferradures, semblantli veure, en mig de sa pertorbació, qu'una gralla y un còrp, negríssims de mal averany, s'havien posat a la punta de les orelles del cavall y que parlaven. Per més que 'ls allunyés y esferehís, al punt hi tornaven, no entenent res de lo que deyen, més que paraules perdudes.

Per fi 'l cavall, rendit a tanta fatiga, cau esclatat prop la torra de Canyamel, quan ja fosquejava.

Ab la boca axuta, que no podia cloure, sent una dèu d'aygua, y Bennasar, assedegat com el protagonista de la llegenda, cerca ab daler la font que sent brollar, la troba, s'ajup a beure y se sent agafat per la cabellera. Vol anar-sen, li sembla que la penya roda, y de la manera meravellosa que ja se sab, entra en la còva, començant aquí la segona part del poema.

Al cap d'una estona de contemplar les meravelles del lloch, sent una veu dolça, y després apareix la fada que s'enamora d'ell ab cega passió, com veritable encarnació del materialisme de l'increença qu'enlluherna.

Ell, fidel als principis cristians y a la memoria d'Esclarmonda, resisteix heroicament totes les temptacions, y la fada, que s'ha proposat fersel séu, per atrèurel, li fomenta l'amor de patria y 'l desig de conèixer el passat, tant vius en ell. Tot quant li diu sobre 'l particular li interessa extraordinariament, y son afany d'inquirir es insaciable, mostrantse cada cop més àvit d'esbrinar lo pertanyent a sa niçaga, a la vegada que més indiferent a les insinuacions claríssimes d'ella. Per fi, veyentlo completament embegut en l'investigació de sos avant-passats, qu'ha anat seguint fins als primers que's varen possessionar de l'illa y del tot insensible als propis encants personals que per tothom

haurien sigut irresistibles, engelosida y despitada, en un rapte de frenesí, adopta una resolució suprema. Portada por la desesperació, romp l'encant y fuig, volent venjar-se crudelment, dextantlo a ell enterrat en la còva, qu'estrepitosament s'enfonza.

Una pastora apareix... y aquí acaba la segona part, sense que de les notetes se'n pugui translluhir res més. Tot sembla indicar que la pastora, conexas aquells indrets pam a pam, acudiria al sentir el terrabastall, y al donarse compte de qu'algú quedava soterrat, l'aniria guiant perque prengué la direcció d'alguna exida amagada y fins l'ajudaria treynt pedres perque vegés la claror que li servís de guia.

Mentres sota terra se desenrotlla l'expressada acció, al damunt succeheix altra cosa ben dramàtica.

La dida mòra, que no sap res de la còva y sols ha hagut esment de la catàstrofe de l'Almudayna, ab la consegüent desaparició de Bennasar, creu que Llull sap ahont es, y's val de tots els medis per averiguarho. Veyent que no'n pot treure res, soborna a un esclau d'en Llull perque li arrenqui'l secret ab la vida, si cal. Aquest tracta de ferho, fracassant, y veyent, després, vessada inútilment la sanch del seu senyor, se suïcida com nou Judes.

Tot lo qu'he trobat de la tercera part es lo que literalment anoto : «La pastora 'l du a la Fe y li ensenya sa doctrina, acompanyantlo a Miramar per la fama de R. Llull, que li explica ses visions y 'l simbolisme que tenen.»

Indubtablement qu'axò correspon a una de les primeres concepcions del poema, tota vegada que Bennasar es cristià desde petitet. Però la quartella ahont hi ha la nota esmentada porta també la tesis que's proposa tractar, qu'és la següent:

«1.ª L'amor poètic o primer, es impossible, com ho es la felicitat en el món; l'ideal resulta massa baix per l'altra vida y massa alt per aquesta.

2.ª La concupiscencia dels sentits, que no basten per la nostra ànima. L'amor profà, ab son buyt etern y ses ubriagueses passatgeres. Passa dins lo soterrani.

3.ª L'amor diví, qu'ho explica tot y aconhorta, sossega y ensenya 'l sacrifici y espera la corona.»

Per altra banda, «la reyna-fada es personificació de la filosofia materialista y panteista de les escoles de sempre, però més vives ara que may. Orgullosa y envanida del seu poder (com la filosofia de les ciències exactes, etc.), no veu que passa sa vida dins la foscor, dins les tenebres. L'orgull, la superbia, l'horror al sacrifici, l'amor als plers materials, l'incredulitat, l'egoisme, són les passions de la fada. Les apariències de sacrifici són els alicients del amor profà, del desig de dominar. La rebeldia propia del diable la caracteriza.

La pastora es l'antítesis.»

Mes, no tan sols se sab lo que l'Aguiló volia tractar fonamentalment, sinó les idees que volia fer ressortir, per creureles ell certès, que són : 1.ª El pler y 'l dolor estan repartits gayrebé en graus iguals entre 'ls homes, y 2.ª Les grans coses, procedexen sovint de petiteses.

Són nombroses les notes que fan referencia a la còva d'Artà, descrivintne troços, y més que tot, fent considerations d'ordre religiós, filosòfich y estètic, com les següents: «¿Quants segles fa que s'està fent aquest palau soterrani? Les gotes que cauen, ¿són la fressa del cisell d'aquest escultor meravellós que'l fabrica ab sos milers de braços, que no són més que mandroses gotes d'aygua, imperceptiblement prenyades de sal? ¿A qué destinarà Déu aquesta meravella de temple que compta milers d'anys? ¿Per burlarse dels temples y palaus que l'home fabrica?

El poder de Déu se sent allí y tothom, fins els impíos, al sobtarlos la basarda, l'invoquen y 'l senten.

L'estil gòtic, es el distintiu dels temples de la religió més pura, puix que les nostres catedrals gòtiques sembla que s'han entretingut a copiar aquexos temples que la força de la naturalesa dedica a Déu. L'art en sa expressió més pura y la naturalesa en son esforç més constant, més animat y més recòndit, s'han trobat.»

Aprofitant les vacances de 1855 va fer l'Aguiló una nova excursió a les còves, per inspirarse, y l'entrada li fa l'efecte d'una immensa boca rogenca de balena, ab la gola negra, mostrant son colòssal paladar ab enormes dents disposades en rengleres. Li desfà bona part del encant el fet d'entrarhi com tots ab el guia que cobra 'l seu treball,

y 'ls visitants s'afanyen a escriurehi llurs noms per les parets; puix quan s'entra en les entranyes de la terra per admirar y acostarse més y més a la mare naturalesa, quan s'hi està en contacte tan directe, distreu y enrabia qu'una paraula sense sentit, un nom sense personalitat, se presenti a papellonejar com un borinot entre l'objecte sagrat y les enlayrades idees qu'inspira.

Les còves li varen produir una impressió de frisança y angosa, al veuré com la naturalesa s'hi presenta ab l'opulencia de son poder y la paciència més gran en detallar. La cadena dels segles s'allarga inconsiderablement a sa vista, allunyantse y enfosquintse els dies de la creació, per donar temps a les gotes a elaborar el bosch soterrani. El món se torna vell entrant en aquicix recinte. L'aygua que cada any rejoyeneix la terra y amaga sa data revestintla de verdor, internantse sota terra, l'envelleix y's torna una mena de rellotge que compta sa vida, sentne ses gotes que van cayent els batechs de ses entranyes. Aquestes gotes no han pas acabat encara llur tasca, y continuen ressonant en l'abim, completant l'obra y restaurant lo que'ls barbres destruxen. Un se pregunta la rahó d'un treball tan seguit y tan llarch, no sabent pas que respondres. Aquesta creació que la nostra ignorància no sab motivar, porta a un ordre d'idees funestes; sembla que's veu a la naturalesa capritxosa y cega empenyada en fer anar endavant una obra que'ls segles han fet sense plan, sense objecte y com per fruir-la ella matexa. Y es que la naturalesa no sab pas què respondre del motiu de sa obra, puix no n'es més que la mà y l'instrument de la suprema inteligencia que la porta per camins qu'ella ignora. L'última gota trobarà sa tasca acabada, com un manobra's veu un gran temple acabat, que'l sublim Arquitecte ha dirigit pedra per pedra.

Una de les imatges que la visió de les còves va suggerirli es la dels mantells reals que pèngen de les espatlles de gegants y baxen ab extraordinaria magestat, semblant talment qu'una petita bufada 'ls ha de fer moure. L'imaginació, sense gran esforç, pot animar aquelles estatués y fer bategar un cor sota d'aquells ropatges.

Entre 'ls moltissims plans que l'autor va tenir per

donar a conèixer son poema, hi ha 'l d'una suposada obra d'un autor aràbich, en que fa l'història de Mallorca, explicant molt especialment la conquesta musulmàica, senyalant la divisió de la família real y contant la biografia de Bennasar, el primogènit de branca rival, supervivent d'una gran pesta que va haverhi, sent recullit de menut per un sarrahí pobre que se l'endú a un lloch recòndit. Quan, anys més tart, fuig horrorisat del suïcidi d'Esclarmonda y li passa l'aventura de la còva, la fada per atrèuresel, veyent que sos encants físichs no li fan fret ni calor, l'inicià en una pila de prodigis per fersè admirar; gracies als quals ell consegueix ressucitar a sa estimada, però comença a caure pres en la xarxa que li ha parat el geni de les còves d'Artà. Bennasar se troba, donchs, empès a una terrible lluyta entre dos amors, el platònich y el carnal, y entre dues religions, la cristiana y la mahometana, sortint triomfant els primers.

Tot axò figurava qu'havía sigut escrit en aràbich, y Ramon Llull a Miramar ho havia traduït al català, resultant tan curiós que'l príncep de Viana havia instat al Ausiàs March que ho posés en vers. El còdex que contenia tan preciós manuscrit, figurava qu'havía arribat molt malmès a les mans del Aguiló, y aquest, després de molt temps d'interpretar y refer lo perdut, el donava a l'estampa.

Una altra variant sobre 'l mateix tema, representa que'l rey Jaume II de Mallorca, que tant llustre va donar a la capital, freturós de saber les coses passades, fa traduir el poema històrich que troba escrit en aràbich.

Sigui com vulgui, les característiques generals del poema queden ben marcades, prescindint d'incidents que per res afecten a l'essència, y no hi ha més que veure les glosades sexta, setena y vuytena de *Fochs follets*, per adquirirne 'l convenciment. En la sisena, titulada «L'Almudayna» (primera part del poema), al evocar-ne ls recorts llegendaris, diu:

«Gosant en les revivalles
d'eix dalè imaginatiu
acudía a les rondalles
de qu'era vivent arxin.»

y quan veu ombres que s'avancen anomenantse successivament ab llurs noms, s'interessa per saber qui es un patge enamorat, y

«L'ombra d'un clergue s'acosta,
predicador de la Sèn,
y me torna esta resposta,
baxant la vista y la veu:
— Aquest patge, de sanch mòra,
s'es nodrit en est castell...
(Mas no es arribada l'hora
de parlar d'est jovencell.)»

acabant per saber també qui es un mondà que llegeix ardentes cobles d'amor avergonyint a les nobles donzelles, home de conducta reproable que té'l favor del rey, qui l'ha nomenat senescal:

«No mereix tan noble ofici...
(que'm perdon Sa Magestat)
qui's revolca dins lo vici
no m'està bé al seu costat.
La follia s'es permesa
d'amor sens fre a son albir;
darrera una genovesa
ha fet... lo que no cal dir.
Ja'l flam qu'en son pit inferna
en totes ses accions bull,
y est home'l Palau governal
Senescal... en Ramon Llull!»

En la setena glosada, «Les Coves d'Artà» (que respon a la segona part del poema), diu:

.....	Com una infernal aranya
«Fent la vida d'encantada	sa tela allà dins ordeix,
en est soterrià soberch	y en lo cor de la montanya
l'immortal, la trista Fada	sos amants empedreheix.
de Mallorca hi té l'alberch.	Per ço d'evocar s'espasma
D'exa Fada diu lo poble	lo cor més agoserat
que no hi ha en tot lo país	a tant gegant qu'en fantasma
negü de cepa més noble	s'hi troba petrificat...
dat que ve del Paradís.	Sobre aquest popular tema
.....	va a fundarshi ab mitja pòr
Díuse qu'en l'enuig que l'aira,	la màquina del poema
per los proms de més virtut	que'm fa veure aquella flor.
sent amor y no n'inspira	Com testimoni de vista
y es l'infern sa solitud...	que nostra historia coneix,
.....	la Fada al protagonista

per amor la descubreix.
 Mas com ell llarch temps va viure
 dins les Còves encantat,
 crech qu'ací no cal escriure
 ço que's veurà en son dictat...

Esperantlo, donchs, perdona,
 lector, si ara gir de full;
 millor que jo una altra estona
 t'ho dirà'l patge d'en Llull.

En la vuytena glosada «Miramar» (títol de la tercera part del poema), se dol de no poder escriure'l «malenat llegendari» perquè no tindria lectors,

«Molt menys en los temps que corren
 en que exams de tradicions
 del cor del poble s'esborren...
 y no ses preocupacions.»

axí com se plany de que

«Per totes parts les ruïnes
 y en l'idioma moltes més;
 ¿quí té forces gegantines
 per pensar en son redreç?...»

Si per les notes falten els detalls de la tercera part del poema, l'idea general queda ben aclarida ab les següents posades:

«Qui ab la Fada s'aconsell.
 ben car paga sos favors;
 l'hom qui ha viscut a prop d'ella
 pert l'alegria y 'ls colors.

 No esdevench axí al bon patge;
 ésqué del encantament
 deslliure del esclavatge
 d'un etern penediment.
 L'amor pur que'l cor li omplía
 li féu vençre 'l del sentits
 qu' enamorada encenia
 la Fada ab cundeschs y ardots.
 Per miracle y alt auxili
 qu'envalentí 'l propi esforç
 va escapar d'aquell exili
 bé que llas d'ànima y cors.
 Y al fugir de l'encantada
 quiti del gelós despich
 va traure d'aquella estada
 molts secrets del temps antich.
 De tan condempnada lluyta
 bé era mester reposar,
 per ço ab la possible cuyta

partí cap a Miramar.
 S'embullada inteligencia
 necessitava aclarir,
 purificant sa consciencia
 en la pau del monestir...
 Al arribarhi no hi troba
 son senyor, en Ramon Llull;
 prest, però, en sa santa còva
 lo savi hermità l'acull.
 De son antich patge escolta
 ara somrihent, adés trist,
 lo qu'ab ven clara y resolta
 li manifesta qu'ha vist.
 Sens disputar lo que conta
 d'eis encantaments estranys,
 ret gracies, que sens afronta
 haja exit de tants paranys.
 Prenent peu del que va veure,
 o del que creu haver vist,
 li aclara lo que pot creure
 dins la fe de Jesucrist.
 Axí l'iluminat Mestre,
 retenentlo al costat seu,
 a poch a poch lo fa destre

en l'alta ciencia de Déu.
 A son dexeble convida
 a les noces del amor
 que vola a trobar la vida
 dins lo sí del Criador.

Y 'l tresor de tota ciencia
 li mostra allí descelat,
 parantli per experiència
 del Amich y del Amat.»

Aquesta es l'idea que va preocupar tants anys al excels conexedor de la nostra llengua, y que no va realisar per sa vida enfeynadíssima, minada durant son últim llarch període per traydora malaltia.

De segur qu'hauria sigut l'obra cabdal de sa extensa producció, ahont hi haurien alternat les galanies de la dicció més pura ab les evocacions anyorívoles del mallorquí que dexa sa benvolguda terra ab greu reança y ab tot el tresor de fets històrichs y llegendes prodigioses que conté l'illa daurada.

Ell va ser qui va veure ben clar el nexè íntim entre 'l sentiment popular y sa forma d'expressió, que no obeheix pas a les lucubracions fetes ab determinat propòsit partidista en la solitud del escriptori. El poble sent y anomena les coses segons les aptituts racials, modificades a través dels segles per les influències dominadores y per la manera com sab utilisar les condicions mesològiques, dins les quals ha de viure.

El poema de *Les Coves d'Artà* hauria sigut la més bella mostra del lèxich català, descrivint en primer lloch la cavalleresca cort de Jaume I, les meravelles naturals de l'illa y 'l misticisme lullià, referint, a la vegada, les gestes glorioses de la brillant civilització aràbiga y l'ardidesa del gran rey conqueridor. Però lo que n'hauria fet sa lectura per demés delectable hauria sigut el parfum de llegenda que tots els cants haurien exhalat : les primitives construccions titàniques ab els recorts consegüents de les reculadíssimes concepcions mitològiques; els atrevits navegants fenicis ab ses relacions fabuloses de monstres y perills que infestaven el Mediterrani, perque ningú tractés d'imitarlos; llurs herèus els cartaginesos, qu'ab els fòners mallorquins varen sembrar el terror a Italia; els romans, escampant la civilització per tot; l'aparició del Cristianisme, redimint a l'humanitat; l'invasió piràtica dels vàndals, fent de les Balears el centre marítim de falconades terribles; els alarbs fanàtics y som-

niadors, vulgarisadors del idealisme oriental; la Reconquesta duta a terme ab precisió admirable, creadora d'una dinastia digna de gran elogi com de millor sòrt; cada una d'aquestes èpoques ha dextat sa llevar, qu'ha anat granant y florint en contalles de tota mena, fantàstiques o esgarrifoses, plàcides o heroyques, però totes elles admirables, marcant bé l'esperit del poble.

Potser una modestia innata, creyent que's podria pendre com una obra de pretensions, va fer que l'Aguiló seguís acaronantla sempre, sense empèndrela may definitivament. Es inútil ferhi comentaris.

El poema no hi es. Però, tractantse d'una figura egregia com la del Aguiló, un pensament, que'l va absorbir durant una gran part de la seva vida, bé val la pena d'ocuparsen ab tota l'extensió que sos escrits desapariats permeten.

L'Aguiló (dexant apart les altres condicions qu'en alt grau l'adornaven y qu'han sigut ben apreciades per molts en altres llocs) era un gran folklorista, a tall de Mossèn Cinto. No solament recullia lo que sentia del poble, com els mineralogistes coleccionen pedres, sinó que després feya de lapidari y d'aurífex, tallant les precioses y encastantles en els joyells del gust més pur y d'execució pulquèrrima. Era un Renat Just Haüy y un Benvenuto Cellini en una peça.

Veneremne la memoria y, sobre tot, seguimne l'exemple, d'estudiar y usar bé'l nostre lèxich en lloch de valernos de convencionalismes de capelleta, a la vegada que d'anotar y inspirarnos en el cabal folklòrich, llegat del avior, per fer obra ben nostrada.

R. SERRA Y PAGÈS

En pro dels Arxius de Protocols d'Espanya

Nostre President, en lo mes de novembre, durant la sua estada a Madrid, continuà les gestions, que de temps se vénen fent, per obtenir la concentració dels arxius de protocols, en la part antiga o històrica dels matexos y la